

Свобода самовираження — Матеріал для читання

1 Практично всі з 192 країн-членів ООН погодилися слідувати Загальній Декларації Прав Людини.
2 Стаття 19 Декларації говорить, що “Кожна людина має право на свободу переконань і їх
3 вираження; це право включає свободу мати переконання без втручання будь-кого, а також шукати,
4 одержувати і передавати інформацію через будь-які засоби масової інформації, незалежно від
5 кордонів”. Згідно з думкою неурядової організації «Freedom House»: “Ключовими словами
6 є «кожна людина». Заперечувати цю доктрину означає заперечувати загальний характер
7 свободи інформації — одного з основних прав людини”. Демократичні держави вважають, що
8 свобода самовираження є найважливішою характеристикою їх суспільства. Вони стверджують, що
9 саме свобода самовираження відрізняє від їх недемократичних країн. Проте навіть демократичні
10 держави обмежують, або навіть забороняють, певні вислови, які вони вважають шкідливими або
11 небезпечними. Прикладом такого конфлікту між свободою самовираження й іншими
12 демократичними цінностями є мова ворожнечі – вислови, що провокують ненависть або насилля
13 по відношенню до інших людей або груп у суспільстві.

14 **Роль свободи самовираження в демократичному суспільстві**

15 Самоврядування потребує, щоб у громадян була точна і реальна поточна інформація про
16 проблеми, які стоять перед суспільством. Тільки існування можливості почути, вивчити та піддати
17 сумніву певні ідеї гарантує культурний, економічний і науковий розвиток суспільства. Свобода
18 самовираження також дає людям можливість виразити свій гнів або зневіру у зв’язку з діями
19 держави й іншими проблемами, тим самим знижуючи вірогідність того, що в спробах
20 самовираження вони будуть використовувати насильницькі методи. Свобода самовираження
21 залишається одним з основоположних прав людей в демократичній країні.

22 **Демократична держава: Захисник і регулятор свободи самовираження**

23 Демократичні держави, як у Північній Америці, так і в Європі, захищають свободу
24 самовираження. При цьому вони зберігають за собою певні повноваження з її обмеження.
25 Наприклад, Перша поправка до Конституції США проголошує: “Конгрес не має права приймати
26 закони... обмежуючі свободу слова чи преси. Тим не менш, свобода слова в США ніколи не
27 вважалась абсолютною. Останніми роками Верховний Суд США посилив захист тих, хто виступає
28 в підтримку непопулярних ідей.
29 Проте, як відзначають фахівці у сфері громадянської освіти Лі Арбетман і Ед О’Брайен, Суд також
30 ухвалив рішення про те, що держава зберігає за собою право обмежувати певні види висловів або

31 карати за них. До них відносяться вислови, що містять непристойності, комерційні виступи,
32 дифамація (наклеп), «образливі слова» і підбурювання.
33 Законодавство інших країн також забезпечує баланс між захистом і обмеженням свободи
34 самовираження. Рада Європи, до складу якої входить 48 держав, у Статті 10 своєї Конвенції з Прав
35 Людини проголошує: «Кожна людина має право на свободу самовираження... без втручання з
36 боку державної влади і не залежно від кордонів». Проте, важливо відзначити, що Стаття 10
37 включає довгий перелік виключень. Така свобода може бути обмежена для запобігання злочинам,
38 для захисту національної і суспільної безпеки, фізичного і морального здоров'я нації, захисту
39 судової влади, а також захисту репутації або прав інших громадян. До складу Ради Європи
40 входять Азербайджан, Чеська Республіка, Естонія, Литва, Македонія, Румунія, Російська
41 Федерація, Сербія і Україна.

42 **Демократичні країни і свобода самовираження : Закон, що написаний історією**

43 У багатьох демократичних країнах мешкають представники різних расових, культурних, мовних,
44 релігійних або етнічних груп. У відносинах між більшістю населення і групами меншин, які легко
45 виділити за релігійною, етнічною, культурною або ідеологічною ознакою, часто виникає
46 напруженість. Така напруженість може загострюватись під час економічних або соціальних
47 заворушень, або коли яка-небудь група вважає, що з нею обходяться несправедливо. Деякі з таких
48 образ знаходять своє коріння в історії на глибині століть. По суті, законодавство демократичних
49 держав сформувалося в процесі їх історії. Демократичні держави об'єднує загальна прихильність
50 справі забезпечення свободи самовираження, рівності і поваги до своїх громадян. Однак те, як
51 вони забезпечують баланс цих цінностей, певною мірою залежить від їх конкретної історії.

52 **Свобода самовираження і мова ворожнечі в Європі**

53 Під час Другої Світової війни багато демократичних країн Європи воювали з нацистською
54 Німеччиною. Нацисти проголосили расову перевагу німців і оголосили цілі групи людей “не
55 гідними життя”. Враховуючи те, що нацисти знищили мільйони людей через їх приналежність до
56 певної раси, етнічної групи або релігії, сьогодні демократичні країни Європи роблять все можливе,
57 щоб не допустити повторення цих жахливих подій. Так, згідно Російської Конституції: «Кожній
58 людині гарантується свобода вираження ідей і свобода слова» і «пропаганда соціальних,
59 расових, національних, релігійних або мовних переваг заборонена». Аналогічні положення
60 містяться у «Законі про надання інформації Громадськості» у Литві і в Конституції Азербайджану.
61 В Чеській Республіці, яка була окупована нацистами під час Другої Світової війни, Кримінальний
62 кодекс передбачає покарання будь-кого, хто публічно ображає яку-небудь національну мову, расу
63 або групу людей; публічно підбурює до ненависті по відношенню до будь-якої нації або раси; або
64 ж закликає до обмеження прав і свобод їх представників. Не дивлячись на це, декілька чеських

65 політичних діячів піддавались різкій критиці за вислови, спрямовані проти циганського населення.
66 Так, у квітні 2007 року адвокати, які представляли інтереси циган звинуватили заступника
67 прем'єр-міністра Іржі Чунека в здійсненні злочину. Причиною стала цитата з виступу Чунека, де
68 він заявив, що кожен, хто хоче одержати державну підтримку «повинен загоріти, перетворити
69 свою сім'ю бог знає на що і розпалювати багаття на площах» («Чеські Рома висувають
70 звинувачення, 2007 р.»). Хоча, за словами Чунека, він мав на увазі політиків, а не циган,
71 спостерігачі відзначили, що анти-циганські екстремісти вітали його зауваження. В іншому
72 випадку в 2006 році на відео було знято виступ Леани Яначкової, чеського сенатора і мера міста
73 Острава, розташованого в Північній Моравії, в якому вона висловлювалася щодо циган, які
74 живуть у поселенні Бедріска. Можна було почути, як Яначкова говорила: «Ось що я вам скажу – я
75 не погоджуюсь ні з якою інтеграцією. На жаль, я – расист. Я не вірю у те, що циган можна
76 інтегрувати, щоб вони жили по всьому краю. Сумно, але ми вибрали Бедріску, і тому там вони і
77 знаходитимуться, за високим парканом. Якщо хочете, через паркан буде пропущено електричний
78 струм, і я з радістю прокричу про це всьому світу» («Сенатор в центрі критики», 2007 р.). Не
79 дивлячись на те, що, за словами Яначкової, запис обнародований її політичними суперниками,
80 багато спостерігачів збентежені цим фактом. «Від жахів 30-х 40-х років нас відділяє всього одне
81 покоління» -, заявив Кумар Вішванатан, який надав цей відеозапис комітету Сенату з прав
82 людини. «Якщо відповідальний, поважний сенатор і мер міста говорить такі речі, навіть якщо це і
83 був жарт, я вважаю, що така людина повинна нести відповідальність за свої слова». Комітет
84 ухвалив рішення не проводити розслідування по цій справі.

85 **Свобода самовираження і мова ворожнечі в США.**

86 Сполучені Штати виникли в результаті війни за незалежність від Великобританії, яку американці
87 розглядали як повстання проти обмеження британцями їх прав. Одним з результатів цієї боротьби
88 стало те, що Перша поправка до Конституції США гарантує захист свободи самовираження. Проте
89 після отримання незалежності Сполучені Штати узаконили поневолення мільйонів людей
90 африканського походження. Американцям потрібно було 80 років і громадянська війна, щоб
91 знищити рабство. Пройшло ще 100 років, перш ніж афро-американці змогли користуватися своїми
92 законними правами у боротьбі з ненависним расизмом, долаючи при цьому запеклий опір.
93 Одним з результатів цієї боротьби стало те, що в багатьох американських містах і штатах певні
94 символічні дії стали вважатися мовою ворожнечі. У штаті Вірджинія більше 50 років існує закон,
95 згідно до якого забороняється спалювання хреста, «яке має на меті залякати яку-небудь людину
96 або групу осіб». Згідно цього закону, спалювання хреста само по собі є достатнім доказом «мети
97 залякування». У 1998 році Баррі Блек спалив хрест на нечисленному мітингу організації Куклукс-

98 клан, що проходив на земельній ділянці, яка знаходиться в приватній власності. У Блека був
99 дозвіл від власника ділянки, який також брав участь у цьому мітингу. Поліцейський помітив
100 палаючі хрести і заарештував Блека.
101 Блек був визнаний винним у порушенні закону, що забороняє спалювання хрестів.
102 Він оскаржив це рішення у Верховному суді США. У 2003 році суд визначив відмінність між
103 актом спалювання хреста і наміром осіб, які такий акт здійснюють. Згідно визначення суду,
104 «Перша поправка до Конституції дозволяє штату Вірджинія оголошувати спалювання хреста поза
105 законом, якщо таке здійснюється з наміром залякування». Водночас суд також визначив, що
106 спалювання хреста може бути актом самовираження, який охороняється законом: наприклад, якби
107 палаючий хрест використовувався під час політичного мітингу, то це було б виразом певної
108 ідеології або групової солідарності. Як заявив суд, акт спалювання хреста не може бути
109 неконституційним, оскільки закон, що забороняє таку дію, міг бути порушенням «законних
110 політичних виступів, що є основою того, що покликана захищати Перша поправка до
111 Конституції» (судова справа «Штат Вірджинія проти Блека, 2003 р.»).

112 **Заборона мови ворожнечі: Прихильники і противники**

113 Одні люди вважають, що мова ворожнечі не є злочином. На їхню думку, не дивлячись на те, що
114 деякі вирази є огидливими і здатними заподіяти біль, дозвіл на їх застосування – зовсім невелика
115 ціна, яку потрібно заплатити за свободу. Те, що є законним, зовсім необов'язково має бути
116 прийнятним або бажаним. Ефективнішим шляхом боротьби з висловами й ідеями, заснованими на
117 ненависті, є їх засудження і небажання спілкуватися з тими, хто їх виказує. Використовуючи
118 аргументи, переконання і навіть мову «любові», кожна людина може застосувати свободу
119 самовираження для побудови такого суспільства, яке вона хотіла би бачити. Інші ж люди,
120 виступаючи за дозвіл на мову ворожнечі, стверджують, що закони про її заборону будуть
121 неефективними. Такі закони вимагають від держави обов'язку визначати реальні наміри того, хто
122 виступає. Це складне і часто нездійсненне завдання. Якщо слово або символ можуть означати
123 для однієї людини одне, а для іншої – зовсім інше, та закон не той інструмент, за допомогою якого
124 потрібно класифікувати такі прояви самовираження. Держава може більш продуктивно
125 використовувати час і сили, караючи винних за ті дії, що породжують ненависть, а не за
126 передбачувані наміри, які здатні породити ворожнечу. Люди, які хочуть, щоб за використання
127 мови ворожнечі слідувало покарання, стверджують, що абсолютної свободи самовираження не
128 існує. Натомість суспільство повинно саме - через законодавство - визначати межі свободи
129 слова. Забороняючи мову ворожнечі, держава забезпечує баланс між свободою самовираження й
130 іншими основними демократичними цінностями, такими як повага і толерантність. Якщо держава
131 виявиться нездатною забезпечити такий баланс, люди завжди можуть самі його змінити.

132 Протівники також вважають, що покарання за мову ворожнечі підвищує ступінь рівного захисту
133 для всіх, а не тільки для людей, що мають владу. Використання мови ворожнечі проти
134 маргінальних чи інших груп, що зневажаються у суспільстві, має особливо руйнівну дію. Вона
135 наносить удар по людях, у яких немає влади. Покарання за мову ворожнечі дає можливість не
136 допустити, щоб нерівноправні взаємовідносини з владою перетворились у відкриту
137 дискримінацію. Людям, які готові допустити використання мови ворожнечі, хвилює те, що
138 заборонні закони справлятимуть враження «заморожування» свободи слова, і що люди будуть
139 рідше говорити те, що вони дійсно мають на увазі. Вони стверджують: якщо у держави буде право
140 карати за самовираження, перелік того, що потрапляє в категорію заборонених висловів, з часом
141 лише збільшуватиметься. Держава повинна мати право контролювати лише те, що можуть і чого
142 не можуть робити люди, а не те, що вони говорять або у що вірять. Протівників дозволу на мову
143 ворожнечі також хвилює її «заморожуючий» вплив: ідея ворожнечі, висловлена лише один раз,
144 може створити набагато більш сильний вплив, ніж багато разів повторювана ідея про необхідність
145 толерантності. Історія свідчить, що слово часто виявляється першим проявом переслідування,
146 спрямованого проти конкретних осіб або груп людей. Покарання за використання мови ворожнечі
147 встановлює відповідні необхідні межі того, що можна говорити в демократичному суспільстві.
148 Боротьба за забезпечення балансу між свободою самовираження, з одного боку, і відчуттям
149 власної гідності і поваги – з іншого, залишається центральною задачею будь-якої демократії.

Питання для обговорення з аргументами Свобода самовираження

Питання для обговорення:

Чи слід в нашій демократичній країні дозволити мову ворожнечі?

Так – Аргументи на підтримку питання для обговорення

1. Мова ворожнечі огидна, але вона не є злочином. Хоча деякі слова є хворобливими і неприємними, це – всього лише слова, і біль, який вони заподіюють – зовсім невелика ціна, яку потрібно заплатити за свободу.
2. Те, що є законним, зовсім необов'язково повинне бути прийнятним або бажаним. Ефективнішим шляхом боротьби з висловами і ідеями, заснованими на ненависті, є, свобода самовираження і мова “любові ” для просування до такого суспільства, якого хочуть люди.
3. Закони, що забороняють мову ворожнечі, справлятимуть враження “заморожування ” свободи слова. Якщо у держави буде право карати людей за думки, які вони висловлюють, перелік того, що потрапляє в категорію заборонених висловів, буде з часом лише збільшуватись. Всі держави дуже неохоче розлучаються зі своєю владою. Держава повинна мати право контролювати лише те, що можуть і чого не можуть робити люди, а не те, що вони говорять або в що вірять.
4. Для того, щоб закони були ефективними, вони повинні бути здійсненними. Закони, які забороняють мову ворожнечі, постійно примушують державу займатися складанням нескінченних переліків “дозволених ” і “заборонених ” виразів, що є даремним витрачанням державних сил і засобів. Поліція і суди можуть з більшою користю використовувати свої зусилля, переслідуючи та караючи за дії, а не за думки.
5. Самовираження може мати двояке тлумачення. Те, що для однієї групи є символом ненависті, для іншої є символом солідарності. Держава повинна карати тільки за дії, які люди здійснюють по відношенню один до одного. Державі не слід карати людей за те, що вони думають або як вони виражають себе.

Питання для обговорення з аргументами Свобода самовираження

Питання для обговорення:

Чи слід в нашій демократичній країні дозволити мову ворожнечі?

Ні – Аргументи проти питання для обговорення

1. Жодна демократична країна не допускає абсолютної свободи самовираження. Оголошуючи мову ворожнечі неприпустимою, держава забезпечує баланс між свободою самовираження і іншими основними демократичними цінностями, такими як повага і толерантність по відношенню до різноманіття. Баланс забезпечується через законодавство, яке громадяни в демократичній країні завжди можуть змінити.
2. Покарання за мову ворожнечі забезпечує всім людям у демократичній державі рівний захист, допомагаючи не допустити, щоб нерівноправні відносини з владою не переросли у відкриту дискримінацію. Коли мова ворожнечі направлена проти слабких або груп, що зневажаються, такі групи страждають не тільки від самої ненависті, але і від того, що у них немає влади, якої користується більшість.
3. Ідеї ненависті, пролунавши одного разу, виявляються набагато сильнішими, ніж багато разів повторювані ідеї толерантності. Не слід недооцінювати “заморожуючу” дію мови ворожнечі на інші, більш позитивні форми демократичних висловів.
4. Впродовж всієї історії слова використовувалися для визначення людей і груп для переслідування. Тоді, коли громадська думка або правовий процес почнуть діяти, може бути вже надто пізно. Закон, за яким за використання мови ворожнечі слідує покарання, переконливо говорить про реальні наміри суспільства.
5. Деякі символи і вирази носять ворожий характер, не маючи при цьому значимого соціального змісту. Подібні до нацистської свастики, ці вирази переслідують єдину мету – викликати відчуття страху і залякати інших людей. Така символіка не служить ніякій корисній меті. Забороняючи її, суспільство нічого не втрачає.